

Kijk op uitwerking visie 'Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden' Nederland als koploper in kringlooplandbouw

Datum: 20 mei 2019
Van: Geert van der Veer (Herenboeren en lid van de klankbordgroep LNV-visie)
Annette Harberink (Keizersrande en lid van de klankbordgroep LNV-visie)
Ruud Zanders (Kipster en lid van de klankbordgroep LNV-visie)

Uit de visie:

“We kwamen er steeds weer op uit dat we de toekomst van onze voedselvoorziening alleen veilig kunnen stellen als we overstappen op kringlooplandbouw. We moeten immers voorkomen dat we bodem, water en grondstoffen uitputten en de temperatuur op aarde onaanvaardbaar verhogen. Kringlooplandbouw is daar een onontkoombaar en sluitend antwoord op. “

Het begint bij de definitie van kringlooplandbouw. Wat is dat dan precies? We doen een poging tot een definitie en die luidt als volgt:

‘Onze voedselvoorziening moet ecologisch zo efficiënt mogelijk zijn waarbij we zoveel mogelijk monden kunnen voeden met zo min mogelijk input van gronden en grondstoffen én waarbij er zo min mogelijk tot geen negatieve impact op biodiversiteit, natuur, klimaat en het dier mag zijn.’

Net zoals bij Mansholt het adagium ‘nooit meer honger’ was, kan bij kringlooplandbouw het adagium ‘geen negatieve impact’ zijn. Mansholt pleitte voor een zo efficiënt mogelijke voedselproductie tegen zo laag mogelijke kosten. Bij Kringlooplandbouw is het doel om ook zoveel mogelijk voedsel te produceren, maar dan met zo min mogelijk impact op natuur, milieu en klimaat.

We zijn in de uitvoering van het Mansholt principe erg goed geslaagd. De hele agrarische wereld komt immers kijken hoe “die Hollanders” dat toch doen: alle grondstoffen zo prijsefficiënt omzetten in kwalitatief hoogwaardig voedsel. Echter, we zijn - zoals Mansholt zelf ook uiteindelijk is gaan inzien - ons doel ver voorbij geschoten: De negatieve effecten op mens, dier, milieu en klimaat worden pijnlijk zichtbaar. Bovendien is dit systeem het tegengestelde van energie-efficiënt: in 1950 leverde de landbouw net iets meer energie op dan dat er aan energie inging (lage maar positieve EROEI, energy return on energy invested); in 2015 is de input per hectare ruim zes keer zo groot als de output (Meino van Zanten: De duurzaamheid van de Nederlandse landbouw). En voor de industriële voedselproductie in de U.S. is berekend, dat van iedere 10 kcal die er in de productie van voedsel worden gestopt, er maar 1 kcal op het bord van de consument terecht komt.

Een structurele verandering in het huidige systeem is noodzakelijk, waarbij we omschakelen naar een zo efficiënt mogelijke voedselproductie in balans met dier, natuur, milieu en klimaat. Dus hoe mooi zou het zijn als over een aantal jaren de hele agrarische wereld komt

kijken hoe “die Hollanders” dat toch doen; alle grondstoffen zo ecologisch omzetten in voedsel zonder negatieve impact?

Maar hoe ziet een dergelijke omschakeling er dan uit en wat moet daarvoor gebeuren?

Bodem

Het begint bij de bodem: de basis voor een echte kringlooplandbouw. Het is noodzakelijk dat de juiste hoeveelheid organische stof in de bodem aanwezig is. Alhoewel we hier geen specialist in zijn, is dit volgens ons essentieel voor opslag koolstof en voor de gewasproductie. Praktisch zal hier dus het teeltplan op aangepast kunnen worden.

Waarschijnlijk bijvoorbeeld meer granen, vlinderbloemigen en minder rooivruchten. Het telen van meerjarige gewassen in een gemengde, maar overigens goed te bewerken en te oogsten teelt is ook een bekende optie. Er zal door minder grondbewerking voorkomen moeten worden dat koolstof de lucht ingaat als CO₂ en andere broeikasgassen. Dit betekent geen, minder of een andere manier van ploegen cq grondbewerkingen.

Chemische bestrijdingsmiddelen hebben een groot effect op het bodemleven, milieu en biodiversiteit in en op de bodem. Het gebruik hiervan moet daarom zeer voorzichtig worden ingezet, al dan niet geheel worden afgebouwd. Ook de interactie tussen verschillende gewassen kan bijdragen aan minder bestrijdingsmiddelen. Feit is dat een ruimer bouwplan en een grotere gewasdifferentiatie bijdraagt aan een betere weerstand van gewassen.

De doelstelling is om op een ecologisch efficiënte manier zoveel mogelijk monden per hectare grond te voeden.

Praktische tips:

- Stimuleer via teeltplan koolstofopslag in de bodem
- Stimuleer de verbetering van de fysieke bodemgesteldheid
- Stimuleer de juiste bestrijdingsmiddelen en in ieder geval geen gif (ook verschillende biologische bestrijdingsmiddelen kunnen slecht voor de bodem zijn)
- Doe onderzoek naar interactie tussen verschillende gewassen
- Breng in beeld welke gronden waarvoor geschikt zijn en stimuleer vervolgens ecologische efficiëntie

Mest

Dierlijke mest is prima te benutten voor de bodem. Een akkerbouwer zal de mest dan wel aangeleverd moeten krijgen volgens zijn richtlijnen. Hiertoe zal de vaste en natte fractie bij varkens en koeien gescheiden dienen te worden. De natte fractie (urine) kan als kunstmestvervanger ingezet worden. De vaste fractie is geschikt voor de organische stof in de bodem. Mogelijk kan de mest zelfs nog verder gescheiden worden, zodat er nóg specifiek aan de specifieke eisen van de akkerbouwers kan worden voldaan.

Verder kunnen reststromen van het land en uit de voedingsindustrie gebruikt worden als bodemverbeteraar. Mogelijk dat ook dit invloed kan hebben op het teeltplan: er wordt dan

niet alleen gekeken naar de opbrengst van het gewas per hectare, maar ook naar de resten van het gewas die je nodig hebt voor de bodem.

Verder praten we veel over kringlopen, maar de kringloop eindigt nu bij de mens zelf. Eerste helft van de vorige eeuw was het in Nederland en momenteel nog steeds bij sommige culturen elders op de wereld heel gewoon om menselijke excreten terug op het land te brengen. De mens is biologisch een plantenetende diersoort en een groot deel van wat je erin stopt komt er ook weer uit en kan weer terug in de bodem en volgende generatie planten worden gebracht. Humane mest wordt echter in het huidige landbouwsysteem totaal niet benut, terwijl ook dit in principe een heel goede meststof voor de bodem en de gewassen is.

Praktische tips:

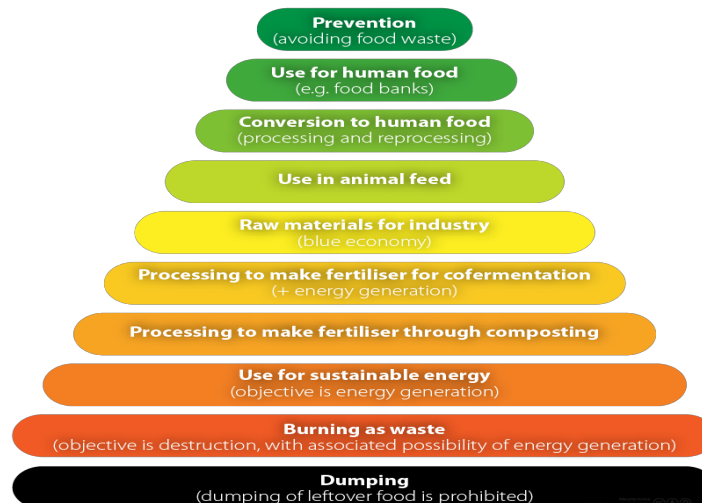
- Stimuleer (diervriendelijke) mestscheiding op niet grondgebonden veebedrijven (zindelijke varkens)
- Stimuleer directe samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders
- Doe onderzoek naar plantaardige bodemverbeteraars, zet praktijktesten op en stimuleer vervolgens de toepassing van de resultaten daarvan
- Doe onderzoek naar mogelijkheden met humane mest en zet praktijktesten op

Reststromen

Er zou geen concurrentie mogen zijn tussen mens en dier m.b.t. gewassen op het land. De zogenaamde directe en indirecte competitie tussen mens en dier dient voorkomen te worden. Dit houdt in dat graasdieren alleen gehouden zouden moeten worden op gronden die niet geschikt zijn voor akkerbouw (marginale gronden) en dat de productiedieren dan alleen gevoerd worden met reststromen van het land en van humane consumptie.

Het moet geen doel op zich zijn om productiedieren te houden, alleen maar om ze (of hun producten) op te eten. We moeten allereerst kijken wat we met de gronden en de resten kunnen doen. Want mogelijk zijn marginale gronden (veenweidegebied) ook heel hard nodig als natuurlijke CO₂-opslag. En de resten van de voedingsindustrie kunnen bijvoorbeeld dienen voor bemesting van het land.

De ladder van Moerman (zie afbeelding op pagina 4) geeft aan wat je met reststromen zou kunnen, dan wel moeten doen om ze zo milieuvriendelijk mogelijk te verwerken. De eerste 4 tredes zijn: 1. afval voorkomen, 2. alsnog gebruiken voor de mens, 3. herbewerking tot voedsel voor de mens, 4. verwerken tot veevoeding, dus gebruik van dieren. Als de eerste 3 niet lukken, dan volgt dus pas 4. In Europa is momenteel vanaf trede 4 naar beneden zo'n 90 miljoen ton restproduct beschikbaar. Laten we streven dit in de nabije toekomst aan dieren te voeren, terwijl we tegelijkertijd trachten dit aantal tonnen flink te reduceren.

Ter info: In Europa wordt 150 miljoen ton veevoer gemaakt. Het aantal aanwezige reststromen zegt dus iets over het aantal dieren dat we maximaal in Europa kunnen houden.

Praktische tips:

- Stimuleer vermindering reststromen algemeen
- Stimuleer niet te voorkomen reststromen tot verwerking in veevoer (en niet b.v. in biomassa)
- Ontmoedig het voeren van goede granen en mais welke ook geschikt zijn voor humane consumptie
- Kijk wat je kunt doen op welke gronden:
 - stimuleer om vruchtbare gronden alleen te benutten voor plantaardige productie
 - onderzoek of marginale gronden benodigd zijn voor voedselproductie (via koeien) of dat we deze gronden beter kunnen benutten voor bijvoorbeeld CO₂-opslagDe overheid kan hierin actief sturen, stimuleren dan wel ontmoedigen, door middel van wetten, belastingen en subsidies.

Dieren

Vanaf het begin van het Mansholtijdperk zijn we massaal dieren gaan fokken en houden ten behoeve van de productie van dierlijke eiwitten. Tegenwoordig is er echter veel wetenschappelijk ethologisch onderzoek bekend over het gevoelsleven en de intelligentie van dieren. Dat verplicht ons dus ook om heel zorgvuldig met dieren om te gaan en het welzijn van het (productie)dier niet -min of meer- gelijk te schakelen aan diergezondheid. Er zijn steeds meer onderzoeken bekend m.b.t. dit thema via o.a. Cambridge University, University of Bristol en Leibniz Institute for Farm Animal Biology in Dummerstorf (Dui).

Daarom dienen, in de kringlooplandbouw, de dieren die nog benut worden, met zoveel mogelijk respect te worden behandeld. Dit betekent minimaal veel daglicht, frisse lucht en uitloopmogelijkheden. Ook dieren willen eigenlijk gewoon een beetje lol maken. Het zijn af en toe net mensen. 😊

De insteek bij het gebruik van dieren in de kringlooplandbouw is om zoveel mogelijk dierlijk eiwit uit de “waardeloze” input (trede 4) te krijgen. Waarbij we dus “marginale” gronden en reststromen alsnog omzetten in hoogwaardig voedsel. Daarbij is duidelijk, dat niet alle huidige vormen van productie van dierlijk eiwit even efficiënt zijn. De eerste onderzoeken op dat gebied laten zien dat vooral die dieren in aanmerking komen die iedere dag eiwit leveren. Denk hierbij dus aan legkippen en melkkoeien. Het houden van dieren voor het vlees blijkt veel minder efficiënt.

Praktische tips:

- Erken het dier in de kringlooplandbouw als een levend wezen met gevoel en intelligentie
- Stimuleer daglicht, frisse lucht en uitloop voor dieren
- Stimuleer meer kennis bij veehouders over het dier zelf, dus beperk de kennis niet alleen tot de productiekenmerken
- Stimuleer het houden van de juiste diersoorten en ontmoedig het houden van de andere soorten. Dus dieren puur voor het vlees (m.u.v. alleseter het varken) zijn ecologisch niet efficiënt

Economie

Uiteraard moet ook de boer een eerlijke prijs voor zijn product ontvangen. Dit is echter niet nieuw en geldt natuurlijk ook niet alleen voor de agrarische sector. Ook bijvoorbeeld een restauranthouder zal een eerlijke prijs voor zijn gerecht dienen te ontvangen of een zzp-er voor zijn gewerkte uren.

Wat ons inziens veel meer van belang is, is dat de échte prijs berekend en betaald wordt. Dat wil zeggen; de prijs volgens de huidig gehanteerde economische inzichten, maar ook de externaliteiten, dus inclusief de kosten voor het milieu, klimaat, etc.

Praktische tips:

- Help met een standaardberekening voor de echte prijs
- Stimuleer (of verplicht) dat op zijn minst de echte prijs op de verpakking vermeld staat, maar beter nog dat die ook betaald wordt

Consumptie

‘De consument wil het niet betalen’ is wat ons betreft nooit van toepassing. Onze overtuiging is dat de burger in het algemeen en ook in de hoedanigheid van consument, echt gemotiveerd is om de goede dingen te willen doen. Echter, we moeten hem helpen om te zorgen dat hij ook de goede dingen kán doen. M.a.w. waarom zouden we ‘slechte’ dingen überhaupt nog aanbieden?

Echte kringlooplandbouw heeft logischerwijs effect op de producten die we gaan maken en daarmee dus ook op de producten die te koop zijn. Dientengevolge zal het consumptiepatroon óók moeten wijzigen. ‘Een illusie’, horen we dan vaak zeggen. Nou, dat lijkt ons niet. We wijzigen toch voortdurend ons consumptiepatroon? Ooit zijn we b.v. ook

meer vlees gaan eten (te veel), ooit zijn we te vet, te zoet gaan eten, etc., etc. Dus waarom zouden we niet ooit naar een ecologisch verantwoord eetpatroon gaan? Een patroon dat de aarde niet uitbuit en dat een 'fair share' inhoudt voor iedereen in de hele wereld. Ook daarin kan Nederland het voorbeeld worden!

Simpel gezegd betekent kringlooplandbouw dat we meer plantaardig moeten gaan eten en veel minder dierlijk. Tot het moment, dat we misschien geheel zonder dierlijke producten gaan leven en plantenresten, voedingsresten en humane mest als meststof gaan dienen.

Praktische tips:

- Stimuleer plantaardige consumptie en/of ontmoedig dierlijke consumptie
- Geef zelf het goede voorbeeld in overheidsgebouwen (zoals "carnivoor, geef het door", gemeente Amsterdam)

Boeren

Eén van de belangrijkste onderdelen van kringlooplandbouw is de boerenstand. De boeren zullen het uiteindelijk echt moeten gaan doen.

Uiteraard zullen ze een goede beloning moeten krijgen. Maar daarbij geldt zoals gezegd, hetzelfde als voor andere ondernemers: ze moeten daar ook zelf voor zorgen. Wel zijn boeren een kleine groep t.o.v. de uiteindelijke grote afnemers. Daarom is hulp echt wenselijk, waarbij aangetekend, dat dat alleen in nationaal verband effect zal hebben. Voor de internationale markt zullen ze zelf een verdienmodel moeten maken, waarbij 'niet doen' ook een optie is. Mogelijk zouden we een verdienmodel van onze nieuwe kennis en ontwikkelingen kunnen maken. En waarom hier ook niet denken aan franchisemodellen à la McDonald's. Wees creatief!

Boeren kan op veel manieren. Het hoeven niet de traditionele gespecialiseerde boerderijen te zijn. Het mag wel, maar dan kunnen boeren met elkaar samenwerken. Denk b.v. aan een rechtstreekse samenwerking tussen een akkerbouwer met een veehouder.

Maar ook kunnen er geheel nieuwe boeren komen met geheel nieuwe vormen van boerderijen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan burgercoöperaties, stadsboerderijen of één van de talloze andere initiatieven die er momenteel zijn of ontstaan.

Het boerenlandschap van nu is immers ook niet meer gelijk aan dat van 50 jaar geleden. Verandering is van alle tijden. De overheid kan actief meehelpen aan deze veranderingen middels een adviserende en ondersteunende rol. Zij kan boeren helpen met het zoeken van hun 'gulden snede' op hun eigen bedrijf of in samenwerking met collega's.

Praktische tips:

- Stimuleer rechtstreekse samenwerking tussen gespecialiseerde boerderijen, ieder met eigen specialisatie
- Geef de ruimte aan nieuwe vormen van boeren en boerderijen, ondersteun deze, laat ze experimenteren
- Denk na en doe onderzoek naar nieuwe vormen van export, kennis i.p.v. product
- Bied praktisch advies en hulp

Tot slot

Kringlopen sluiten gaat op zoveel manieren. Er is ook niet één weg naar Rome. Wijs echter wel Rome aan als het einddoel. Dus wijs wel aan, wees duidelijk en stuur aan op wat je echt verstaat onder het sluiten van kringlopen en geef daarbij ook aan wat daar niet aan voldoet. Bijvoorbeeld:

- Je kunt op goede, vruchtbare grond prima een melkveebedrijf in een kringloop organiseren. Dat is echter niet efficiënt. Je voedt dan namelijk minder monden per hectare in vergelijking met 'gewone' akkerbouw op diezelfde grond.
- Je kunt ook mest van kippen verbranden, hier energie mee opwekken en die energie weer gebruiken voor het verwarmen van de kippenschuur, waarbij de kippen vervolgens weer met goede granen en mais worden vetgemest. Zo zonde van de mest en van de goede granen en mais (of die nu regionaal geteeld is of niet)!

Beide bovenstaande voorbeelden zijn momenteel gebruikte methodes en worden mogelijk ook nog financieel, middels subsidies ondersteund. Dat is echte verspilling en draagt geenszins bij aan een ecologisch voedselsysteem, dan wel aan de wereldvoedselvoorziening.

Kringlooplandbouw kan pijn gaan doen bij verschillende partijen in verschillende gebieden. Echter, bedenk dan dat dat ook bij het doorvoeren van het systeem van Mansholt zo was. Dat lijken we af en toe te vergeten omdat we het bereiken van het primaire doel van Mansholt als een succes beschouwen.

Pijn doen is echter niet erg, mensen die afvallen ook niet en soms niet te voorkomen. Maar de overgang zal wel op een eerlijke manier dienen te gebeuren. We kunnen bedrijven die jarenlang voor ons eten hebben gezorgd en nu niet meer mee kunnen of die gewoonweg niet passen in de kringlooplandbouw (bijv. qua mentaliteit, qua financiën, qua locatie) niet zomaar aan de kant zetten. Maar hiervoor zijn goede regelingen te bedenken: help met afbouwen en/of de transitie naar iets nieuws, zodat alles op een respectvolle, sociale manier verloopt.

Dus laten we vooral met z'n allen inzetten op echt efficiënte manieren van werken. En uiteraard kan niet alles tegelijk. Ook Rome en Parijs zijn niet in één dag gebouwd. Maar we kunnen nu wel de juiste stappen zetten, de juiste zaken stimuleren, de minder goede dingen afbouwen om over 10 tot 20 jaar de absolute topper te zijn in kringlooplandbouw met oog voor mens, natuur en klimaat en dat met alle respect voor het eventueel in te zetten dier.

In dit document hebben we een aantal praktische tips beschreven waarmee direct aan de slag gegaan kan worden. Echter deze te nemen maatregelen moeten geen doel op zich worden. We hebben behoefte aan ruimte om te ontdekken, te experimenteren en aan ruimte om te ondernemen. Wij werken nog door aan een aangescherpt stuk. Daar was nu de tijdsdruk te hoog voor. Dit document en het nog aan te scherpen stuk zouden we dan ook graag een keer verder met de minister willen bespreken.

We denken dat het vooral belangrijk is om visie en ambitie uit te stralen. Dit opdat Nederland de échte koploper in kringlooplandbouw gaat worden.

Wij wensen jullie daarbij heel veel succes en wijsheid toe. Wij dragen er graag aan bij.

Geert, Annette en Ruud